

<https://buxdu.uz>

2024
1(15)

ISSN 2181-2551
E-ISSN 2181-2561

IQTISODIYOT VA TURIZM
xalqaro ilmiy va innovatsion jurnali

ЭКОНОМИКА И ТУРИЗМ
международный научно-
инновационный журнал

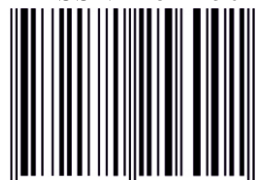
ECONOMICS AND TOURISM
international scientific and
innovative journal

ISSN 2181-2551

9 772181 255890

E-ISSN 2181-2561

9 772181 256001

ISSN 2181-2551
E-ISSN 2181-256X

"IQTISODIYOT VA TURIZM"
xalqaro ilmiy va innovatsion jurnali

«ЭКОНОМИКА И ТУРИЗМ»
международный научно- инновационной журнал

"ECONOMICS AND TOURISM"
international scientific and innovative journal

№1(15) 2024

O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022 yil 30 apreldagi 315/5-son qarori bilan iqtisodiyot fanlari buyicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Jurnal haqida

"Iqtisodiyot va turizm" xalqaro ilmiy va innovatsion jurnali

"Iqtisodiyot va turizm" xalqaro ilmiy-innovatsion jurnaliga taqdim etilgan ilmiy maqolalarga qo'yiladigan asosiy talablar falsafa doktori (PhD), fan doktori (DSc) dissertatsiyalarining asosiy ilmiy natijalarini xalqaro standartlar va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzurida "Oliy attestatsiya komissiyasi to'g'risidagi Nizom" talablari, shu jumladan elektron ilmiy-texnik jurnallarga qo'yiladigan talablar tizimi hisoblanadi.

«Экономика и туризм» международный научно- инновационной журнал

Основные требования к научным статьям, представляемым в международном научно-инновационном журнале «Экономика и туризм» являются научные труды, рекомендованные для публикации основных научных результатов докторских (PhD), (DSc) диссертаций в соответствии с международными стандартами и «Положением о Высшей аттестационной комиссии» при Кабинете Министров Республики Узбекистан, в частности требования к электронным научно-техническим журналам.

About the magazine

"Economics and Tourism" international scientific and innovative journal

The main requirements for scientific articles submitted to the international scientific and innovative journal "Economics and Tourism" are scientific publications recommended for the publication of the main scientific results of doctoral (PhD), (DSc) dissertations in accordance with international standards and the "Regulation on the Higher Attestation Commission" Under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan, including from templates in the system of requirements for electronic scientific and technical journals.

UDK: 330.15

Igamova Shaxinya Zikrilloyevna

Buxoro davlat universiteti katta o'qituvchisi (PhD)

INNOVATIKA NUQTAI-NAZARIDAN QURILISH MATERIALLARI ISHLAB CHIQRISHNING TASHKILIY-IQTISODIY O'ZIGA XOSLIKLARINI BAHOLASH

Annotatsiya. *Maqolada Buxoro viloyatida qurilish materiallari sanoatini yanada rivojlantirish istiqbollari muhokama qilinadi. Shuningdek, uni rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqish zarurligi, uning yordamida ushbu tarmoq korxonalarini modernizatsiya qilish va qurishni amalga oshirish mumkinligi haqidagi masalalar ham ko'rib chiqildi. Buxoro viloyatida bajarilgan qurilish faoliyatining asosiy hajmlari dinamikasi tahlil qilinadi.*

Tayanch so'zlar: *investitsion jarayon, qurilish materiallari, innovatsiya, ishlab chiqarish strategiyalari, asosiy kapitalqurilish qorishmalari, dinamika*

Kirish

Jahon amaliyotida innovatsion rivojlanish global xususiyatga ega bo'la borib, iqtisodiyotning barcha tarmoqlari va faoliyat sohaslarini qamrab olmoqda. Abu-Dabi deklaratsiyasi (2019) YuNIDO uchun bu sohadagi harakatlar uchun muhim yo'riqnomaga aylanib, mazkur tashkilot a'zo davlatlarga yangicha – "To'rtinchi sanoat inqilobi – barcha uchun farovonlik" yondashuvini taklif qildi. Bu yondashuv asosiga to'rtta element – innovatsiyalar, raqamli infratuzilma, raqamli ko'nikmalar, raqamli hamkorlik va sherikchilik qo'yilgandir". Bugungi kunda jahonda innovatsion rivojlanish dinamikasi ortib borishi sharoitida qurilish materiallari korxonalarida innovatsion jarayonlar samaradorligini oshirish muhim muammolardan biri bo'lib qolmoqda.

Jahonda qurilish materiallari korxonalarida innovatsion jarayonlar samaradorligini oshirish bo'yicha ishlab chiqarishni ratsional tashkil qilish, innovatsion rivojlanishni raqobatbardoshlikni ta'minlashning muhim omili sifatidagi yondashuvni takomillashtirish, bozorda raqobatlashuvning o'tkirlashuvi sharoitida mahsulotlar tarkibini takomillashtirish kabi yo'nalishdagi tadqiqotlarga ustuvor darajada qaratilmoqda. Bu borada sanoat korxonalarining innovatsion faoliyatini faollashtirish asoslarda ishlab chiqarish korxonalarining raqobatbardoshlik salohiyatini oshirish singari masalalar bo'yicha ilmiy tadqiqotlarga alohida e'tibor berilmoqda.

O'zbekistonda iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishi sharoitida qurilish materiallari sanoatini jahon qurilish kompleksining texnologik taraqqiyoti tendensiyalariga muvofiq holda rivojlantirish, sohaning moddiy-texnologik asoslarini mustahkamlash, zamonaviy shakllarda qurilish sanoati ishlab chiqarishini tashkil qilish va mahsulotlar sifatini keskin darajada oshirish yuzasidan keng qamrovli dasturiy chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. "Bugungi kunda O'zbekiston davlat va jamiyat hayotining barcha sohaslarini tubdan yaxshilashga qaratilgan innovatsion rivojlanish yo'liga o'tmoqda". Bu borada qurilish materiallari sanoati korxonalarini ilmiy-ishlab chiqarish tuzilmalari samaradorligini oshirishda samarali shakllarda ishlab chiqarishni tashkil qilish, loyihaviy boshqaruvga ko'ra qurilish materiallari ishlab chiqaruvchi korxonalarining innovatsion loyihalar portfelini shakllantirish, resurs tejamkorligini oshirishning iqtisodiy dastaklarini ahamiyatligini baholash darajasini oshirish, mintaqada qurilish materiallarini ishlab chiqarishning prognoz ko'rsatkichlarini asoslash yo'nalishidagi tadqiqotlar ko'lamini kengaytirish maqsadga muvofiq.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-maydagi PQ-3697-son "Innovatsion faoliyat va faol tadbirkorlikni rivojlantirish uchun shart-sharoitlarni yaratish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida", 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son "Yangi O'zbekistonni 2022–2026-yillarda rivojlantirish strategiyasi to'g'risida"gi farmonlari, 2018-yil 7-maydagi PQ-3698-son "Iqtisodiyot tarmoqlari va sohaslariga innovatsiyalarni joriy qilish mexanizmlarini takomillashtirishi bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Qarori hamda mazkur

yoʻnalishdagi boshqa meʼyoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirish muayyan darajada xizmat qiladi.

Yuqoridagi kontseptual gʻoyalardan kelib chiqqan holda, mazkur maqola mavzusining dolzarb ekanligini asoslash mumkin.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili.

Iqtisodiyotda innovatsiyalarning turli jihatlari va innovatsion rivojlanish muammolari, shu jumladan, innovatika fani elementlari K.Allen, D.D.Bell, P.Druker, N.Mazur, R.Nelson, R.Fatxuddinov, S.Radosevich va boshqa bir qator tadqiqotchilarning ilmiy ishlarida aks etgan.

Y.Shumpeter iqtisodiy oʻsishning innovatsion rivojlanishi konsepsiyasini shakllantiruvchi makroiqtisodiy modellar mexanizmlarini oʻrganish sohasidagi oʻz ilmiy ishlari bilan mashhurdir.

Koʻrib chiqilayotgan ilmiy yoʻnalishda mamlakatimiz olimlaridan Sh.N.Zaynutdinov, M.A.Ikramov, L.M.Abdullayev, K.I.Kupriyanidi M.A.Maxkamova, A.Sh.Bekmurodov, B.B.Berkinov, G.Yuldashev, B.K.Goyibnazarov, Y.A.Alimov, R.Alimov, R.I.Nurimbetov, B.Kalmuratov va boshqalar faol izlanishlarni olib bormoqdalar. Ularning tadqiqotlari ilm-fan va amaliyotga muhim ilmiy-metodik hissa qoʻshadi.

Hozirgi vaqtda innovatsion faoliyatni rivojlantirish, bu jarayon samaradorligining oʻsishi, boshqaruvning innovatsion metodlarini va innovatsion klasterli texnologiyalardan foydalanishni takomillashtirish boʻyicha ilmiy tadqiqotlar hali etarlicha keng tarqalmagan. Buxoro viloyatidagi qurilish materiallari korxonalarida faoliyatning natijalari tahlili koʻrsatadiki, innovatsion rivojlanish salohiyati etarlicha toʻliq oʻrganilmagan va undan foydalanilmagan. Mazkur dalil koʻrib chiqilgan korxonalarining innovatsion rivojlanishini faollashtirish boʻyicha tadqiqotlar oʻtkazilishi zarurati haqida xulosa chiqarishga imkon beradi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot jarayonida viloyatdagi qurilish materiallari sanoati korxonalarida innovatsion jarayonlar samaradorligini oshiruvchi mintaqaviy axborot-tahliliy platforma tuzilmasi ishlab chiqilgan;

qurilish materiallari korxonalarining innovatsion faoliyatini faollashtirishning ahamiyati va tutgan oʻrni belgilangan;

mintaqadagi qurilish materiallari sanoati korxonalarining innovatsion jarayoni samaradorligini oshirish boʻyicha metodik materiallar shakllantirilgan va oʻz ichiga innovatsion-ishlab chiqarish klasterini tashkil etish, innovatsion-tahliliy platformani shakllantirish, biznes-loyihalarni boshqarish metodini qoʻllash va korxonalarini innovatsion rivojlanish sohasida quvib etuvchi strategiyadan ilgariylanma strategiyaga oʻtishga yoʻnaltirish orqali innovatsion mahsulotlar bilan ishlashning samarali reglamentini shakllantirishni oluvchi tashkiliy-iqtisodiy mexanizmning asosiy qoidalari shakllantirilgan;

mintaqada bajarilgan qurilish ishlarining real qiymati modeli yordamida prognoz qiymatlari va 2022–2026-yillarga moʻljallangan qurilish-montaj ishlari real qiymatining prognoz koʻrsatkichlari, shuningdek, tarmoq mahsulotlarini eksport qilishning ijobiy istiqbolli trendi ishlab chiqilgan.

Ilmiy maqolada koʻtarilgan muammoni atloflicha tahlil qilish, tahlil natijalarini tizimlashtirish asosida ilmiy asoslangan xulosa va tavsiyalar ishlab chiqishda induksiya va deduktsiya, taqqoslash, adabiyotlar sharhi, miqdor va sifat koʻrsatkichlar hisoblash, maqsadli rivojlantirish kabi usullardan foydalanildi.

Tahlil va natijalar

Oʻzbekiston Respublikasining mustaqillik yillarida aholi punktlari va infratuzilma qiyofasi sezilarli ravishda oʻzgardi, koʻplab nodir obyektlar qurildi, yangi nufuzli va katta quvvatga ega ishlab chiqarish majmualari ishga tushirildi.

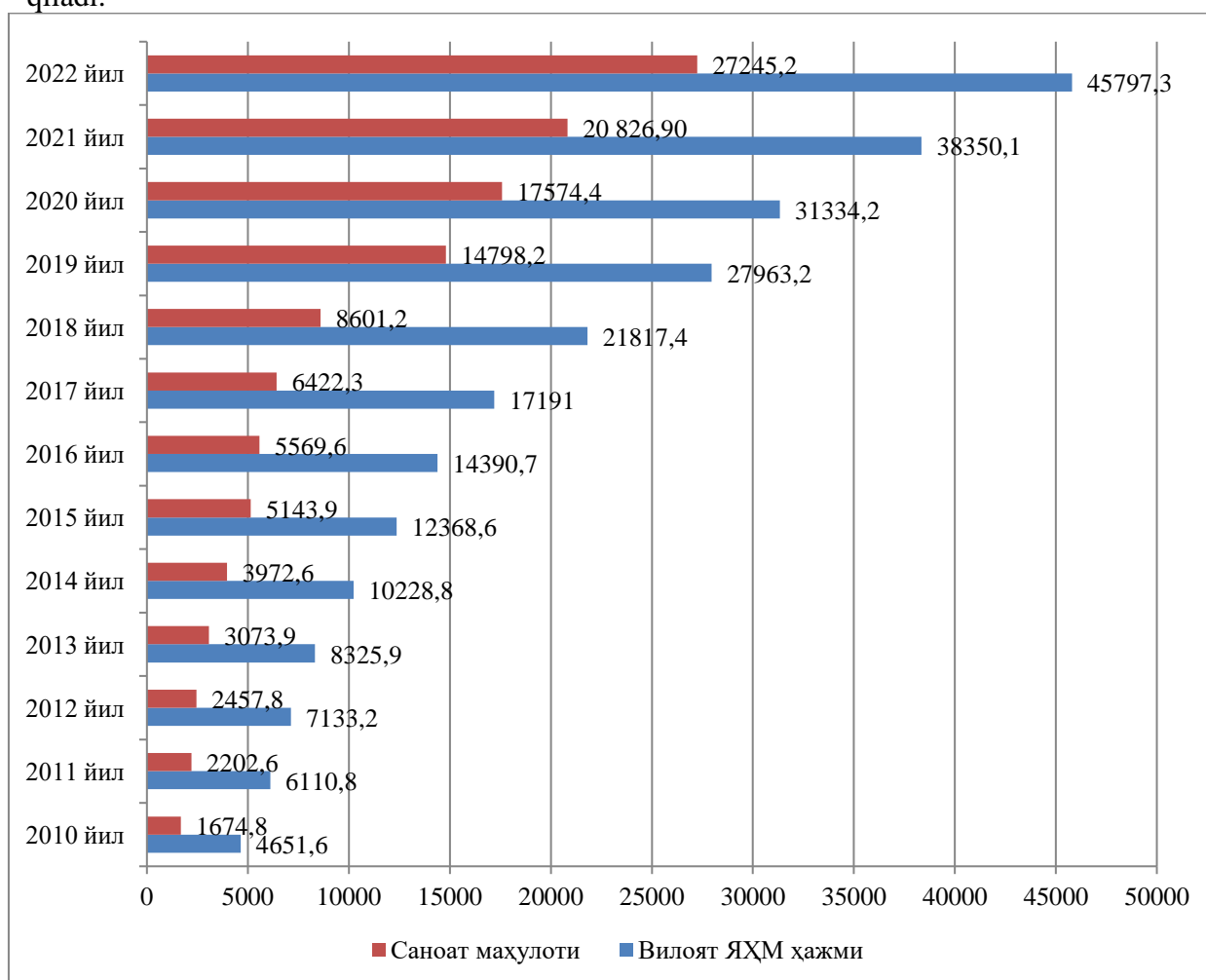
Bugungi kunda butun mamlakat boʻylab yangi sanoat obyektlarini barpo etish va ishlab turganlarini rekonstruksiya qilish, uy-joy, taʼlim, tibbiyot va boshqa ijtimoiy-maishiy yoʻnalishlardagi obyektlarni qurish ishlari keng uoʻlamda olib borilmoqda. Shubhasizki, bunday natijalar koʻp jihatdan mazkur obyektlarning sifatli qurilish materiallari bilan taʼminlanishiga bogʻliq boʻladi.

Bugungi kunda nafaqat ichki qurilish bozorining asosiy qurilish materiallariga bo‘lgan talabi qondirilmoqda, balki ko‘plab miqdorlarda eksport ham qilinmoqdadir.

Shubhasizki, investitsion jarayonda va umuman respublika iqtisodiyotini rivojlantirishda, jamiyat farovonligini oshirishda qurilish alohida o‘rin tutadi. Yalpi ichki mahsulotda iqtisodiyot rivojlanishi sur‘atlariga bog‘liq holda 10 % gacha sezilarli ulushga ega bo‘lish bilan birga qurilish iqtisodiyotning strategik muhim tarmoqlariga ularning ham qurilishi va bu tarmoqlar tuzilmasini yaratish bilan ularning tobora oshib borayotgan xizmatlaridan foydalangan holda kelgusi rivojlanishiga jiddiy ta‘sir ko‘rsatadi.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston iqtisodiyoti yuqori va barqaror sur‘atlar bilan o‘sib bormoqda. Eslatib o‘tamizki, YaIM ning yillik o‘sishi 2021 yilda 4,5 % ni tashkil etdi. Bunda qurilish va qurilish materiallari sanoatining hissasi katta bo‘ldi.

Quyidagi 1-rasmda aks ettirilgan axborotlar ko‘rsatadiki, viloyatning YaHM da sanoatning ulushi barqaror emas va 2010 yilda sanoat mahsulotlari hajmi viloyat YaHM ning 36,0 % lik qismini tashkil etgan bo‘lsa, 2022 yil yakunida esa 59,4 % atrofidagi ulushni tashkil qiladi.

1-rasm. Buxoro viloyati YaHM da sanoatning ulushi dinamikasi, %da.¹

Shubhasizki, yuqorida ko‘rsatib o‘tilgan ko‘rsatkichlarga erishilishida davlat tomonidan qurilish materiallar ishlab chiqarish sanoatining rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash ham juda muhim ahamiyatga ega bo‘ldi.

Tarmoqda “O‘zsanoatqurilishmateriallari” AJ uyushmasiga katta ahamiyat beriladi, uning tarkibida yirik, kichik va o‘rta biznesga mansub bo‘lgan 130 dan ortiq korxonalar faoliyat yuritib, ular bugungi kunda 180 turdan ortiq qurilish materiallarini ishlab chiqaradilar.

¹Buxoro viloyati statistika boshqarmasi ma‘lumotlari asosida tayyorlandi.

Ta'kidlab o'tamizki, uyushma korxonalari respublikamizning barcha mintaqalarida joylashgan va ma'lum bir ma'noda qurilish materiallarini ishlab chiqarish bo'yicha zamonaviy ishlab chiqarishi faoliyatining namunasi bo'lib hisoblanadi.

Ekologik toza, uzoq muddatlarga mo'ljallangan, samarali, energiya tejamkor qurilish materiallarini yaratish bo'yicha jahon amaliyoti tendensiyalariga mos holda uyushma korxonalari tomonidan bunday materiallarni ishlab chiqarishga, raqobatbardoshlikning yuqori darajasiga erishish uchun innovatsion jarayonlarga alohida diqqat qaratilmoqda.

So'nggi yillarda uyushma korxonalari va respublikadagi boshqa korxonalar tomonidan qurilish materiallarning zamonaviy turlaridan 60 dan ortiq xillarini ishlab chiqarish o'zlashtirildi.

Quyidagi keltirilgan 1- va 2-jadvallarda tadqiq qilinayotgan soha bo'yicha asosiy kapitalga investitsiyalar va qurilish hajmlari ko'rsatkichlari dinamikasi bo'yicha ma'lumotlar berilgan. Bu ma'lumotlar mazkur ko'rsatkichlarning dinamik o'sib borayotgan trendi mavjudligi haqida guvohlik beradi.

1-jadval

Buxoro viloyati bo'yicha 2010-2022 yillarda qurilish faoliyatining asosiy hajmlari dinamikasi (haqiqiy narxlarda, mlrd so'm)¹

Hudud	2010 yil		2011 yil		2012 yil		2013 yil		2014 yil		2015 yil		2016 yil		2017 yil		2018 yil		2019 yil		2020 yil		2021 yil		2022 yil	
	o' sish, %	mlrd so' m	o' sish, %	mlrd so' m	o' sish, %	mlrd so' m	o' sish, %	mlrd so' m	o' sish, %	mlrd so' m	o' sish, %	mlrd so' m	o' sish, %	mlrd so' m	o' sish, %	mlrd so' m	o' sish, %	mlrd so' m	o' sish, %	mlrd so' m	o' sish, %	mlrd so' m	o' sish, %	mlrd so' m	o' sish, %	mlrd so' m
O'zbekiston Respublikasi	105,1	8245,8	107,8	9504,8	113,7	11753,9	117,2	15219,3	117,6	20060,4	118,8	25423,1	107,2	29413,9	106,0	34698,0	114,3	51129,3	122,9	71156,5	109,5	8813	106,8	1074,02,7	121,6	1307,67,1
Buxoro viloyati	114,2	580,0	124,7	793,5	114,8	978,5	116,8	1279,6	104,7	1648,4	116,2	2061,7	98,2	2202,9	106,4	2543,7	119,8	3581,2	114,9	4368,1	117,0	5659,	111,8	7401,1	112,6	8340,4

Agarda 1-jadval ma'lumotlariga nazar tashlasak, Buxoro viloyati bo'yicha qurilish ishlari hajmining o'sish dinamikasi umumrespublika ko'rsatkichlari kabi sur'atlarda o'zgarib borganini ko'rish mumkin. Agarda 1-jadval ma'lumotlariga nazar tashlasak, Buxoro viloyati bo'yicha qurilish ishlari hajmining o'sish dinamikasi umumrespublika ko'rsatkichlari kabi sur'atlarda o'zgarib borganini ko'rish mumkin. masalan, 2010-2012 yillarda viloyatda qurilish ishlari hajmi respublika ko'rsatkichlari o'sish sur'atidan bir qadar yuqori bo'lgan bo'lsa, keyinchalik 2017 yilgacha past bo'lib kelgan. Viloyatdagi qurilish ishlari hajmi 2017 yildan boshlab to 2022 yil yakunigacha muntazam ravishda o'sish tendensiyasiga ega bo'lib keldi – bu mintaqada sanoat, uy-joy qurilishi, ijtimoiy ob'ektlarni barpo etish ishlarini jadal ravishda amalga oshirib kelinayotgani bilan bog'liqdir.

¹Buxoro viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari asosida tayyorlandi.

2-jadval

O‘zbekiston Respublikasi va Buxoro viloyati bo‘yicha asosiy kapitalga investitsiyalar o‘shishi sur‘atlari (oldingi yilga nisbatan o‘shish %)¹

Hududlar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
O‘zbekiston Respublikasi	104,2	102,6	110,6	111,3	109,8	109,4	104,1	119,4	129,9	138,1	95,6	102,9
Buxoro viloyati	73,6	84,8	100,3	105,7	101,0	98,7	120,8	154,7	60,6	95,9	104,7	147,4

Shu bilan birgalikda, Buxoro viloyati bo‘yicha asosiy kapitalga investitsiyalarni jalb qilish ko‘rsatkichlarining o‘shishi sur‘atlari ham turlicha xususiyatlarda bo‘lgandir. Misol uchun, o‘rganilayotgan davrning dastlabki bir necha yillarida asosiy kapitalga investitsiyalar kiritish viloyat bo‘yicha umumrespublika ko‘rsatkichlaridan ortda qolib kelgan edi. Biroq, so‘nggi yillarda, aniqrog‘i, 2020-2022 yillarda viloyatda investitsiya dasturlariga e‘tiborning kuchaytirilishi natijasida bu borada o‘shish jarayonlari kuzatiladi.

Shubhasizki, investitsion loyihalarni amalga oshirish, qurilish hajmlarining dinamik ravishda o‘shishini ta‘minlashga qurilish materiallari korxonalarini ko‘rinishidagi mos holda bo‘lgan ishlab chiqarish asoslarining, kadrlar salohiyati bilan ta‘minlanganlik mavjudligisiz erishish mumkin emasdir. Hozirgi vaqtda mazkur tarmoqning samaradorligini oshirish masalasi kun tartibiga qo‘yilgan bo‘lib, bu tarmoqni ayrim mahalliy iqtisodchilarimiz O‘zbekiston milliy iqtisodiyotining “lokomotivi” deb hisoblaydilar ².

3-jadvalda asosiy qurilish materiallarini ishlab chiqarish dinamikasi aks ettirilgan va u asosan etarlicha yuqori sur‘atlar bilan ishlab chiqarish hajmlarining barqaror o‘shib borishi mavjulligig haqida guvohlik beradi.

3-jadval

Bir qator asosiy qurilish materiallarini ishlab chiqarish hajmlari dinamikasi³

Nomi	O‘lchov birligi	2017 yil	2018 yil	2019 yil	2020 yil	2021 yil	O‘shish, %
Sement, beton yoki sun‘iy toshdan tayyorlangan g‘isht va bloklar	t	20228,9	39 754,7	34 808,1	55 876,8	64 803,6	319,0
Sement, beton yoki sun‘iy toshdan tayyorlangan cherepitsa, plita va shunga o‘xshash buyumlar	t	10 767,1	16 484,5	58 902,0	29 631,7	42 957,3	397,0

¹Buxoro viloyati statistika boshqarmasi ma‘lumotlari asosida tayyorlandi.

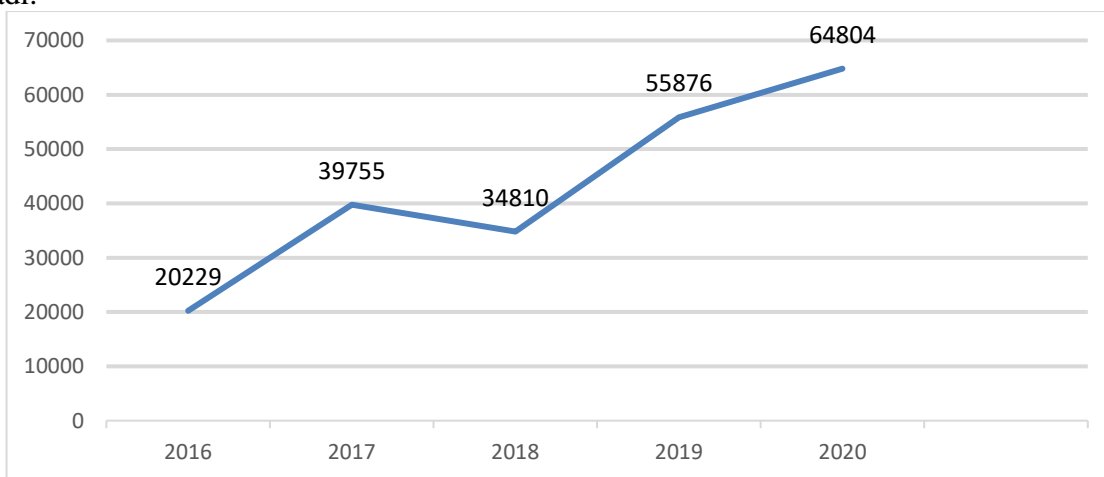
² Зайнутдинов Ш. Н., Нуримбетов Р. И. Ресурсная база и потенциал производство Узбекистана: использования и эффективность (региональный аспект) // Бюллетень науки и практики. Электрон. журн. 2017. №10 (23). С. 207-212. Режим доступа: <http://www.bulletennauki.com/zaynutdinov> (дата обращения 15.10.2017)

³Buxoro viloyati statistika boshqarmasi ma‘lumotlari asosida tayyorlandi.

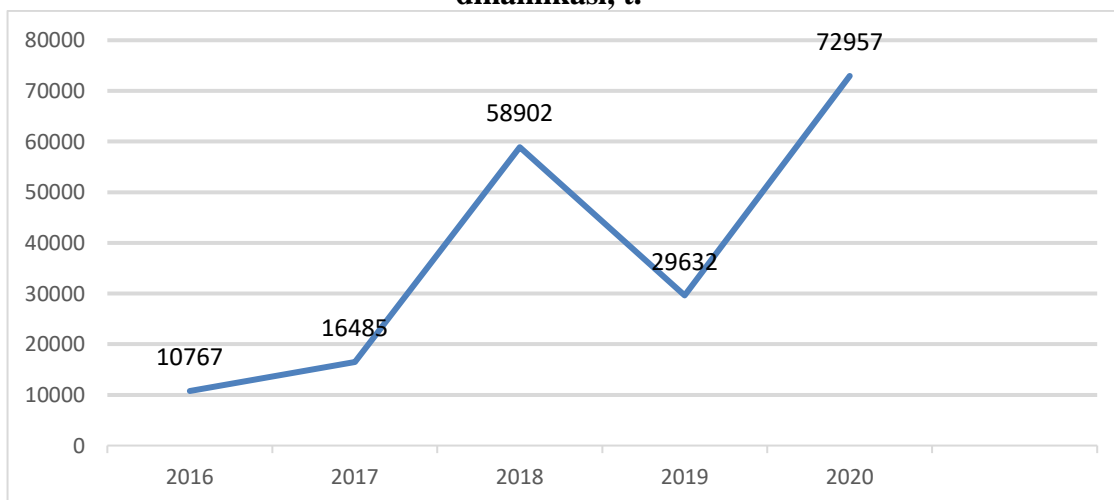

Sement, beton yoki sun'iy toshdan tayyorlangan yig'ma konstruksiyalar elementlari va binolar uchun boshqa buyumlar	t	217955,9	245594,8	281191,4	215482,1	301722,9	138,0
Betondan tayyorlangan yig'ma binolar	t	24 007,0	15 461,0	12,0	-	9,0	-72,1
Quyish uchun tayyor beton	t	24 935,8	23 232,1	25 714,3	67 501,5	39 822,4	160,1
Qorishmalar va qurilish aralashmalari	t	9 028,0	6 468,8	10 519,9	18 635,6	22 135,4	244,3
Sement, beton yoki sun'iy toshdan tayyorlangan, boshqa guruhlariga kiritilmagan buyumlar	t	8 330,0	9 311,0	14 392,0	16 634,0	10 740,1	129,2

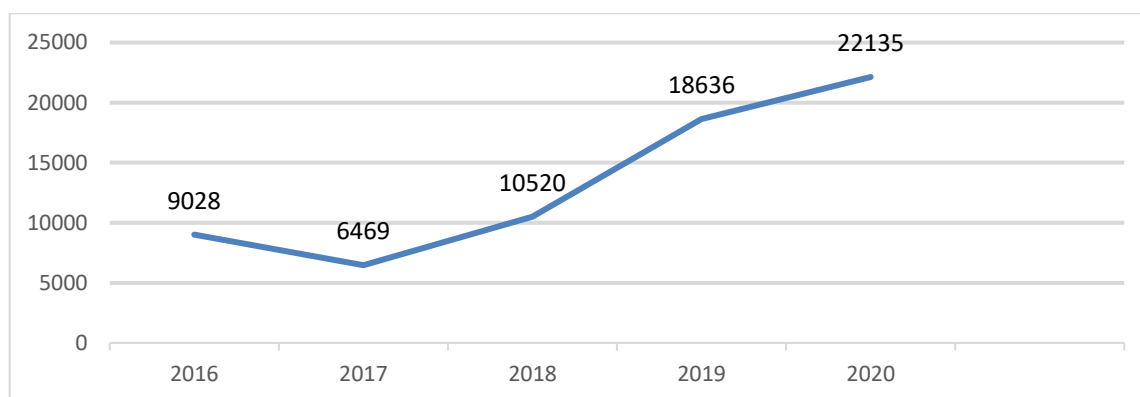
Ayrim turdagi mahsulotlarni ishlab chiqarish dinamikasi haqidagi ma'lumotlar ham qiziqarlidir (2- va 3-rasmlar). Ular vaqt davomida mazkur mahsulotlarga bo'lgan talab dinamikasi bilan kelib chiqadigan mahsulot ishlab chiqarishning o'zgaruvchanligini aks ettiradi.

2-rasm. Buxoro viloyati bo'yicha g'isht va devor bloklarini ishlab chiqarish dinamikasi, t.

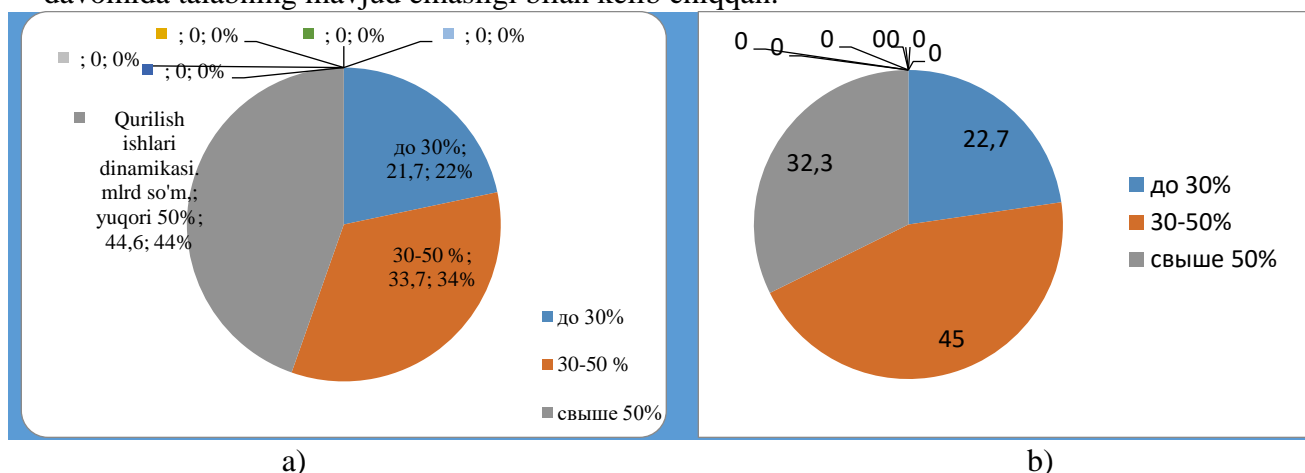

3-rasm. Buxoro viloyatida cherepitsa unga o'xshash mahsulotlarni ishlab chiqari dinamikasi, t.

4-rasm. Buxoro viloyatida qurilish qorishmalari va aralashmalarini ishlab chiqarish dinamikasi, t.

Quyida keltirilgan 5-rasmda esa mamlakat va mintaqa bo'yicha qurilish materiallari korxonalarining ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanishning taqqoslama baholanishi keltirilgan. Mahsulot ishlab chiqarishning pasayishi asosan bunday mahsulotlarga vaqt davomida talabning mavjud emasligi bilan kelib chiqqan.

5-rasm. O'zbekiston Respublikasi (a) va Buxoro viloyati (b) bo'yicha qurilish materiallarini ishlab chiqarish bo'yicha korxonalarining ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanish¹.

Viloyat xaritasida (6-rasm) yaqqol ko'zga tashlanadiki, viloyatdagi eng muhim (yirik) aholi punktlari hududning janubiy-sharqiy qismida, foydali qazilma konlarining katta qismi esa viloyat hududining qolgan cho'l qismlarida joylashgandir.

6-rasm. Buxoro viloyatida yirik aholi punktlarining va foydali qazilma konlarining joylashuvi bo'yicha vaziyatli xarita.

¹Buxoro viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari asosida tayyorlandi.

Ta'kidlab o'tamizki, 3931 ta sanoat korxonalari holatining tahlili ko'rsatishicha hozirgi vaqtda 677 ta korxonalar ekspluatatsiyaga tushirilmagan, o'z faoliyatini to'liq holda yoki vaqtinchalik to'xtatgan, ishlab chiqarish hajmini kamaytirib yuborgan yoki budjetga soliq tushumlarini qisqartirgandir. Mazkur muammolar sabablarining tahliliga ko'ra 128 ta korxonalar o'z aylanma mablag'larini to'ldirish yoki texnologik qurilmalarni sotib olish uchun kredit resurslarini olishda murakkabliklarga duch kelgan, 75 ta korxonalar muhandislik kommunikatsiyalariga ulanishda muammolarga ega, 25 ta korxonalar ishlab chiqarish uchun xom-ashyo zahiralari ega emas, 12 ta korxonalar debitorlik qarzlarni undirib olish ehtiyojiga duch kelmoqda, 7 ta korxonalar esa qo'shilgan qiymatga soliqning oldindan to'langan miqdorlarini qaytarib olishda yordam ko'rsatilishiga muhtojdir. Tadbirkorlar er maydonlarini olishda, zarur bo'lgan ruxsatnoma va litsenziyalarni, xalqaro sertifikatlarni rasmiylashtirishda qiyinchiliklarga duch kelmoqda, xorijiy buyurtmachilarning yo'qligi, O'zbekistonga import qilinadigan qurilmalarning etkazib berilishi va xorijiy mutaxassislarni jo'natish bilan bog'liq muammolar girdobida qolib ketganlar.

Bu erda Buxoro viloyati hududida quyidagi ishlab chiqarishlarning mavjudligini ta'kidlab o'tish zarur bo'ladi: quruq aralashmalar ("Buxorogips" AJ QK, «Gizamiks» QK, "New live builds" MChJ, "Dry-mix technologies" MChJ), gipsokarton ("Plattas" ShK, ("Buxorogips" AJ QK, "BRAUS", "ROYaL", «Belona Millenium» QK), devor va shift uchun plastik panellar ("Dekorimeks" QK), alyumini-plastikli kompozit panellar – "alyukobond" («Alyubond Roycon Bilding Texnologijiz» ShK, «And-Polic» QK), alyuminiyli radiatorlar ("Dekorimeks" QK), laminatsiyalangan parket («Fayz Xomar GUC» QK, "Temur-Chin" QK), keramik cherepitsa (QK «Aziya payns keramik», «Muratbek» XK), gidro izolyatsion tom yopma materiallari ("Ales" QK) va boshqalar.

Yangi qurilish materiallari, buyumlari va konstruksiyalarini yaratish ahamiyatini ortib borishi shundan kelib chiqadiki, bunga ko'ra hozirgi vaqtda bir tomondan tiklanmaydigan resurslarning taqchilligi kuchayib bormoqda, ularni qazib olish va qayta ishlash sarf-xarajatlari oshib ketmoqda, ikkinchi tomondan esa energiya tashuvchilar narxining sezilarli ravishda ortishi kuzatilmoqda. Bunda eng oxiri bo'lib ko'rsatilgan omilning dolzarbligi yuqoridir, sababi ko'plab qurilish materiallarini ishlab chiqarishda ko'p energiya talab etadigan texnologik jarayonlardan foydalaniladi va bu katta miqdordagi energiya to'lovlari bilan bog'liq bo'ladi.

Yangi qurilish materiallarini yaratish sohasidagi hozirgi davr tadqiqotlari ishlab chiqarilishida sarf-xarajatlarni bir vaqtning o'zida qisqartirilishi bilan birga yuqori iste'molchilik ko'rsatkichlariga ega bo'lgan samarali materiallarni yaratish maqsadini ko'zlaydi. Bunda tadqiqotchilar eng ilg'or metodlar va texnologiyalardan, shu jumladan. Xom-ashyo manbalaridan foydalanadilar.

Yangi qurilish materiallari, buyumlari va konstruksiyalarini yaratishning hozirgi davrdagi o'ziga xosligi shundan iboratki, bu materiallar ko'pincha an'anaviy materiallardan farqli o'laroq sifat jihatidan yangi iste'molchilik xossalriga ega bo'ladi. Bu omil iqtisodiy samaradorlikni aniqlash nuqtai-nazaridan prinsipial ahamiyatga egadir, chunki yangi ishlanmalarning endilikda mavjud bo'lganlari bilan taqqoslanishini sezilarli ravishda murakkablashtiradi.

"O'z sanoatqurilishmateriallari" AJ uyushmasining rivojlanishi tadbiriq qilinayotgan tarmoq rivojlanishida aks etadi va shuning uchun ham tarmoqda mahsulot ishlab chiqarish hajmini 27,6 trln so'mga oshirish ko'zda tutilgan. Mahalliyashtirish dasturi doirasida umumiy qiymati 950 mlrd so'mga etgan bo'lgan 17 ta loyihalar bo'yicha qurilish materiallarini ishlab chiqarish rejalashtirilgan. Bu kutilayotganidek, ularning 86 mln dollarga teng qismini import qilishni qisqartirishga imkon beradi.

Eng asosiysi, 2022 yilda investitsiyalar yo'nalishida ham bosqichma-bosqichli ishlar amalga oshirildi. Xususan, butun tarmoq bo'yicha 1,4 mlrd dollarlik xorijiy investitsiyalar o'zlashtirildi, ularning 1,16 mlrd dollarlik qismi to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarga tegishlidir.

Bu mablag'lar hisobiga jami qiymati 369,4 mln dollar bo'lgan 12 ta loyiha ishga tushiriladi. Xususan, quyidagi yo'nalishlarda korxonalar tashkil etiladi:

- 1,8 mln t sement klinkeri;
- 29 mln kv-m keramik plitalar;

- 1,1 mln t sement;
- 850 min kub-m gazobeton bloklari;
- 300 ming kv-m marmar kompozit plitalari;
- 3,5 ming t vintli mixlar;
- 50 ming t temir-beton buyumlari va asfalt;
- 2,8 mln kv-m keramik plitalar va frizlar .

Shu bilan birga, 2022 yilda qiymati 600 mln dollarga teng bo'lgan qurilish materiallari eksport qilindi: sement – 461 ming t (20 mln dollar); 80 mln dollarga PVX-profil, trubalar va plastmassa buyumlari; 30 mln dollarga quruq qurilish aralashmalari va sementli buyumlar; 15 mln dollarlik qurilish xizmatlari va boshqa qurilish materiallari.

“O‘zsanoatqurilish materiallar” uyushmasining ma’lumotlariga ko‘ra, 2021 yilning o‘zida 24,2 trln so‘mlik mahsulotlar ishlab chiqarilgan: ularga 28 mln kv-m qurilish shishasi, 15,4 mln t sement, 22 mln kv-m keramik plitalar, 2,6 mln rulon gulqog‘ozlar, 68 mln kv-m gipsokarton ishlab chiqarish kiradi.

Qurilish mahsulotlari eksporti 2021 yilda 400 mln dollarni tashki etdi. Mahalliyashtirish dasturi doirasida 17 turdagi 1,2 trln so‘mlik mahsulotlar ishlab chiqarildi. Bunda O‘zbekistonning qurilish sohasidagi asosiy sheriklaridan biri bo‘lib Rossiya sanalmoqda.

Ta’kidlash lozimki, hozirgi vaqtga kelib Germaniyaning Knauf Internatsional GmbH kompaniyasi Kogon shahrida qiymati 50, 0 mln dollar bo‘lgan gipsokarton ishlab chiqarish bo‘yicha zavod qurilishini yakunlagan, bu loyiha mintaqa iqtisodiyotini rivojlantirish va uning jozibadorligini oshirishga mo‘ljallangan yangi investitsion loyihalar qatoriga kiradi.

Hukumat tomonidan Buxoro viloyatida qurilish materiallarini ishlab chiqarish sanoatini jadal rivojlantirishi bo‘yicha chora-tadbirar ishlab chiqilgan. Buning ustiga hukumat mahalliy foydali qazilmalarni qayta ishlash sohasiga ham investitsiyalar kiritishni ko‘zda tutib, klaster metodi bilan raqobatbardosh mahsulotlarni ishlab chiqarish va ularni eksport qilishni mo‘ljallamoqda .

Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi, Buxoro viloyati hokimligi va “O‘zsanoatqurilishmateriallar” uyushmasi qurilish materiallarini ishlab chiqarish sohasini innovatsion rivojlantirish bo‘yicha quyidagi vazifalarni hal qilish bilan faol ravishda shug‘ullanmoqdalar:

- dolomit, gips va boshqa xom-ashyolarni qazib olish, qurilish materiallarining yangi turlarini ishlab chiqish;
- marmar va granit konlarini qayta ishlash, zamonaviy dekorativ qoplama toshlarni, shu jumladan, mozaika ishlab chiqarish, marmar va granit plitalarni ishlab chiqarish;
- mineral bo‘yoq beruvchi oxrani qazib olish va undan tayyor buyumlar – bo‘yovchilar, mineral to‘ldiruvchilar va boshqa mahsulotlarni ishlab chiqarish;
- qum-tosh aralashmasi konlarini qayta ishlash, navga ajratish-maydalash quvvatlarini barpo etish va tayyor temir-beton buyumlari, asfalt hamda inert materiallar (qum, shag‘al)dan yo‘l-qurilish materiallarini ishlab chiqarish.

Bundan tashqari, aytib o‘tilgan tuzilmalar tomonidan 2022-2023 yillarga qurilish materiallarini ishlab chiqarish sohasidagi investitsion loyihalarning manzilli ro‘yxati tuzib chiqilgan.

Xulosa va takliflar

Tarmoq oldiga qo‘yilgan vazifalarning bajarilishi O‘zbekiston Respublikasi qurilish materiallari sanoatining samaradorligini keskin oshirish, innovatsion jarayonlarni faollashtirish, yangi ish joylarini yaratish, eksport salohiyatini oshirishni talab qiladi.

Mana shular bilan bir qatorda mazkur bobda amalga oshirilgan tahlil asosida aniqlandiki, tadqiq qilinayotgan mintaqa uglevodorodlarni ham ham o‘z ichiga olgan turli xildagi foydali qazilmalarning katta konlariga ega, transchegaraviy joylashuvni egallagan va mamlakatning muhim sanoat markazlaridan ancha uzoqda joylashgandir. Bu innovatsion rivojlanishning dolzarbligiga ta’sir ko‘rsatadi va ichki zahiralarni hamda resurslarga tayanish zarurligini anglatadi.

Maqolada aniqlandiki, mintaqaning qurilish materiallarini ishlab chiqarish sanoati ko‘pchilik parametrlar (mahsulot ishlab chiqarish hajmlari, uning sifati, xom-ashyo

salohiyatidan foydalanish darajasi, energiya sig'imi, mahsulot narxi, shuningdek, tarmoq korxonalarining joylashuvi) bo'yicha hozirgi davr talablariga etarlicha javob bera olmaydi.

Ko'rsatib o'tilganlardan tashqari aniqlandiki, tadqiq qilinayotgan tarmoq mahalliy o'ziga xoslikka egadir: bularga mahsulotni iste'mol qilish joylaridan (xususan, sanoat qurilishining yirik tugunlaridan) korxonalarining uzoq masofada joylashganligidan iborat ichki logistikaning murakkabligi, mahsulotni eskport qilish uchun keng transport koridorlarining mavjud emasligidan iborat bo'lgan omillar kiritilishi mumkin.

Ta'kidlab o'tish lozimki, qurilish materiallarini ishlab chiqarish uchun keng doiradagi foydali qazilmalarning mavjudligi mintaqa hududida yuqori qo'shilgan qiymatga ega bo'lgan mahsulotlarni ishlab chiqarish bilan zamonaviy ishlab chiqarishlarni tashkil etishga imkon berib, bu ish joylari sonining ortishi va mahsulot eksporti rivojlanishida aks etdi. Shu bilan birga, mintaqada innovatsion faollikning o'sish istiqbollari baholash uchun amalga oshirilgan SWOT-tahlil mazkur mavzuning dolzarbligini tasdiqlab, qurilish materiallari korxonalarini uchun aniqlangan innovatsiyalar turlari va ularning tasnifiy belgilari tarmoqning samarali innovatsion rivojlanishi o'sishiga xizmat qiladi.

Bu tahlil quyidagi kamchiliklarni ham ko'rsatdi: korxonalarining ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanish darajasi pastligi, korxonalarining noratsional dislokatsiyasi (zich qurilish markazlaridan uzoqda joylashganlik, ishlab chiqarishning etarli bo'lmagan texnologik darajasi, xom-ashyo salohiyatidan to'la foydalanmaslik va mahsulotning tor nomenklaturasi).

Tarmoqning innovatsion rivojlanishidagi kuchli tomonlari bo'lib quyidagilar hisoblanadi: qurilish hajmlarining barqaror o'sish tendensiyalari mavjudligi; tarmoqning rivojlangan xom-ashyo bazasi mavjudligi; tarmoq rivojlanishini mahalliy va markaziy davlat organlari tomonidan qo'llab-quvvatlash; mintaqada yirik ta'lim muassasalari va kadrlar ta'minoti o'sishi salohiyatining mavjudligi.

Buxoro viloyati qurilish materiallari sanoatining innovatsion rivojlanishi omillarini belgilash uchun tadqiq qilinayotgan sohasining samarali rivojlanishi uchun klasterli yondashuvdan foydalanish va iqtisodiyotning raqamlashtirilishni ham o'z ichiga oladigan hozirgi davr voqeliklarini hisobga olish bilan samarali tashkiliy-iqtisodiy mexanizmni shakllantirish zarurligi aniqlandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. -Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2020. -B. 23.
2. Birlashgan millatlar tashkiloti (sanoatni rivojlantirish bo'yicha) - <https://www.unido.org/sites/default>
3. Игамова Ш.З. Перспективы дальнейшего развития промышленности строительных материалов //Агроиктисодиёт илмий-амалий агроиктисодий журнал, 2021 йил
4. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi [Elektron manba]. – <http://www.stat.Uz>.
5. Зайнутдинов Ш. Н., Нуримбетов Р. И. Ресурсная база и потенциал производство Узбекистана: использования и эффективность (региональный аспект) // Бюллетень науки и практики. Электрон. журн. 2017. №10 (23). С. 207-212. Режим доступа: <http://www.bulletennauki.com/zaunutdinov> (дата обращения 15.10.2017)
- 6.Строительство в Узбекистане. Статистический сборник. / Государственный комитет Республики Узбекистан по статистике. Ташкент, 2022.
- 7.Фатхутдинов, Р.Ф. Инновационный менеджмент / М., 2016.